

KUULUUKO LAPSEN ÄÄNI PÄIVÄKODISSA?

Työntekijöiden näkökulmia lapsen osallisuuteen Espoon keskustan päiväkodeissa

Maarit Hagelberg

Opinnäytetyö, syksy 2010

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Diak Etelä, Helsinki

Sosiaalialan koulutusohjelma

Sosionomi (AMK)

TIIVISTELMÄ

Hagelberg, Maarit. Kuuluuko lapsen ääni päiväkodissa? Työntekijöiden näkökulmia lapsen osallisuuteen Espoon keskustan päiväkodeissa. Helsinki, syksy 2010, 42 s., 1 liite.

Diakonia-ammattikorkeakoulu, Diak Etelä Helsinki. Sosiaalialan koulutusohjelma, sosionomi (AMK).

Työn lähtökohtana on lapsen osallisuuden käsite. Lapsen osallisuus päiväkodissa toteutuu yhteisöllisyyden kautta, jossa sekä lapset että aikuiset oppivat ja kasvavat. Kasvatusvuorovaikutuksella on ratkaiseva rooli lapsen osallisuuden toteutumisessa. Työntekijät ovat lapsen osallisuuden mahdollistajia tai ehkäisijöitä.

Tässä opinnäytetyössä selvitin työntekijöiden käsityksiä lapsen osallisuudesta 3–6-vuotiaiden ryhmässä Espoon keskustan alueella. Tavoitteena on saada selville, miten työntekijät määrittävät lapsen osallisuuden käsitteen. Toiseksi on tarkoitus selvittää heidän käsitystään siitä, mitkä työtavat edistävät ja ehkäisevät lapsen osallisuutta päiväkodissa. Lisäksi kartoitan heidän käsitystään siitä, miten työtapoja tulisi kehittää lapsen osallisuuden lisäämiseksi.

Teoriaosuus käsittelee lapsen osallisuuden käsitettä päivähoiton pedagogiikan kehityksen ja eri teorioiden kautta. Aineisto tutkimukseen kerättiin kyselyllä. Kysely lähetettiin sisäpostissa kahdeksantoista Espoon keskustan päiväkotiin 3–6-vuotiaiden tiimin työntekijöille. Kysymyksiä kyselyssä oli 16. Kysely oli puoli-strukturoitu. Suurin osa kysymyksistä oli avoimia. Tutkimusmetodini oli kvalitatiivinen. Osa kyselyaineistosta analysoitiin luokittelemalla vastaukset teemoiksi. Vastauksia tuli 13, joten vastausprosentti oli 72, 2 %.

Tuloksista sai selville, että työntekijöillä oli varsin yhtenäinen määritelmä lapsen osallisuuden käsitteestä. Opinnäytetyössä selvisi, että 76,9 % vastaajista määritteli lapsen osallisuuden aikuisen ja lapsen välisen vuorovaikutuksen kautta. Toinen määrittelytapa oli lähestyä lapsen osallisuutta lapsihavainnoinnin ja lapsilähtöisyyden näkökulmasta.

Kaikkein tärkeimmäksi lapsen osallisuuden edistäjäksi nousi aikuisen aito läsnäolo ja lapsen kuunteleminen. Osallisuutta edistäviksi työtavoiksi vastaajat kokivat mm. leikin, lapsihavainnoinnin, pienryhmätoiminnan, projektityöskentelyn. Ehkäiseviksi tekijöiksi lapsen osallisuudelle nähtiin liian suuret ryhmäkoot, tilan puute ja ennen kaikkea henkilökunnan riittämättömyys.

Opinnäytetyön perusteella voi päätellä, että työntekijät ovat tietoisia lapsen osallisuuden tarpeellisuudesta. Yhtenäisiä linjauksia ja toimintatapoja lapsen osallisuuden kehittämiseksi kaivataan. Työntekijät ovat valmiita muutokseen, mutta koulutusta ja keskustelua lapsen osallisuudesta on päiväkodeissa liian vähän jos ollenkaan.

Avainsanat: osallisuus, päiväkoti, kehittäminen

ABSTRACT

Hagelberg, Maarit

Is the child's voice heard in the day care center? The staff's view on child inclusion.

42 p., 1 appendix. Language: Finnish. Helsinki, Autumn 2010

Diaconia University of Applied Sciences. Degree Programme in Social Services. Degree: Bachelor of Social Services.

The basis of this study was the concept of child inclusion. Child inclusion is a community effort, helping both children and adults to learn and grow. Interaction has a defining role in child participation.

The purpose of this study was to find out the staff's views on children's inclusion in the 3—6 -year-old groups in the area of Espoo center. The goal was to find out how the staff members defined child inclusion. The study also aimed to find out how the day care centers' working methods influenced child inclusion. Did the staff members have any development ideas to make the child participation more considered in the future?

The theory part is about child inclusion based on the different day care theories.

The material to this study was collected by questionnaires. The questionnaires were sent by postal mail to eighteen day care centers' staff members of the 3—6 -year-old groups. There were 16 questions in the questionnaire. The questionnaire was half structured. Most of the questions were open-ended. In this project the study method was qualitative. 13 of the questionnaires were completed making the response rate 72, 2%.

According to the respondents, staff members had a similar view on child inclusion. During this study it became clear that 76,9% of the answers defined child inclusion through the interaction between adults and children. Another way to define child inclusion was to approach it from the perspective of observing the child.

The most important issue in child inclusion was thought to be adult presence and listening. Enhancing working methods were thought to be play, project work and small group work. Restricting factors in child inclusion were thought to be oversized groups, lack of space and most of all, insufficient number of staff.

In this study it became clear that the staff was aware of the necessity of child participation. Common procedures for the development of child inclusion are needed. The staff members are ready for the changes that need to be made but the education and discussion in the workplaces seem unfortunately almost non-existent.

Keywords: child inclusion, child participation, development, day care center

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	5
2	PÄIVÄHOITOPEDAGOGIIKAN KEHITYS KOHTI OSALLISUUTTA	7
2.1	Lapsen osallisuutta edistävät työtavat	9
2.2	Päiväkodin työntekijöiden ammattitaito	9
2.3	Oma minä vuorovaikutuksen välineenä	10
3	OSALLISUUDEN MÄÄRITTELY	11
3.1	Osallisuuden tikapuut Roger Hartin mukaan.....	12
3.2	Shierin malli lapsen osallisuudesta	14
3.3	Nigel Thomasin malli lapsen osallisuudesta	15
3.4	Aikaisemmat suomalaiset tutkimukset lapsen osallisuudesta	16
4	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	18
4.1	Tutkimusympäristö ja kohderyhmä	18
4.2	Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimustehtävät	18
4.3	Aineiston hankintamenetelmä.....	19
4.4	Aineiston analyysi	20
5	TUTKIMUSTULOKSET	22
5.1	Taustatiedot	22
5.2	Työntekijöiden määritelmä lapsen osallisuuden käsitteestä.....	23
5.3	Lapsen osallisuutta edistävät ja ehkäisevät työtavat	24
5.4	Työntekijöiden ehdotukset lapsen osallisuuden edistämiseksi.....	26
6	TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS.....	28
7	TULOSTEN POHDINTA.....	30
7.1	Oma pohdinta lapsen osallisuudesta	30
7.2	Tulosten vertailu aiempiin tutkimuksiin ja lapsen osallisuus malleihin..	32
7.3	Päätelmät.....	33
7.4	Jatkotoimenpide-ehdotukset.....	34
	LÄHTEET.....	36
	LIITE 1. Kyselylomake	39

1 JOHDANTO

2000-luvulta lähtien lapsen osallisuuden vahvistamista on pidetty laadukkaana varhaiskasvatuksen yhtenä osatekijänä. Lapsen osallisuuden edistämistä voidaan pitää yhtenä kasvatuksen päämääränä. Päiväkodeilla on täten erittäin tärkeä rooli lapsen osallisuuden edistämässä. Työntekijöiden tehtävä on varmistaa jokaiselle lapselle yhtäläiset mahdollisuudet osallistua työskentelyyn. (Karila, Alasuutari, Hännikäinen, Nummenmaa, Rasku-Puttonen 2006, 9,13.) Lapsen osallisuus on myös Espoon varhaiskasvatuksen yksi kehittämiskohde vuonna 2011.

Säädökset ja lait edellyttävät lapsilähtöistä, lapsen osallisuutta korostavaa arjen pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Lapsen oikeuksien sopimuksen (1989, artikla 12) ja Suomen perustuslain 6 §:n 3 momentin mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisina yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Lapsella on oikeus ilmaista oma mielipiteensä kaikissa häntä koskevissa asioissa oman kehitystasonsa mukaisesti. (Kaskinen 2009.) Myös Espoon kaupungin strategisissa linjauksissa edellytetään, että rakenteet lapsen osallisuudelle ovat olemassa. Lasten tulee voida osallistua päiväkodin toiminnan suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin.

Lapsen osallisuutta on sivuttu monissa eri tutkimuksissa aina hieman eri lähtökohdista käsin. Kaikissa tutkimuksissa on havaittu, että osallisuuden käsite liittyy vielä päiväkodissa läheisesti aikuis- ja lapsilähtöiseen keskusteluun. Osallisuus on kuitenkin yhteisöllistä ja sen rakentuminen on vastavuoroista toimintaa (Oranen 2008, 9). Päiväkoti on oiva paikka edistää lapsen osallisuuden kokemuksia. Uudenlainen osallisuuteen perustuva toiminta kasvatusyhteisössä merkitsee muutoksia myös työntekijöiden ja lasten rooleihin. Käsitteet ja toiminta ovat keskenään vuorovaikutuksessa. Tutkimuksissa on tullut esiin, että uusien työkäytäntöjen kautta voivat ammattilaisten käsitykset muuttua, vaikka kyseessä on pitkä prosessi. Lapsia kyllä kuunnellaan, mutta sanomisia ei oteta tosisaan. (Karlsson 2000, 13—14, 30—32.)

Mielestäni tärkeintä lapsen osallisuuden edistämässä päiväkodeissa, on työntekijöiden asenteiden ja toimintatapojen muuttaminen. Aiempaa aluekohtaista tutkimusta lapsen osallisuudesta Espoon keskustan alueen päiväkodeissa ei ole tehty. Tässä opinnäytetyössä selvitetään, miten Espoon keskustan päiväkodin työntekijät määrittelevät lapsen osallisuuden käsitteen. Toiseksi selvitetään nyt käytössä olevia lapsen osallisuutta edistäviä tai ehkäiseviä toimintatapoja. Opinnäytetyön lopussa työntekijät saavat kirjata omia ehdotuksiaan siitä, miten lapsen osallisuutta tulisi jatkossa kehittää.

2 PÄIVÄHOITOPEDAGOGIIKAN KEHITYS KOHTI OSALLISUUTTA

Päiväkodin pedagogiikan muuttuminen ja kehittyminen on yhteydessä yhteiskunnassa tapahtuviin muutoksiin. Kasvatusmenetelmät ja suhtautuminen lapseen ja lapsiin on viime vuosikymmeninä kokenut suuria mullistuksia. Päiväkodeissa on siirrytty aikuislähtöisestä autoritäärisestä kasvatustavasta kohti lapsilähtöisempää pedagogiikkaa. Seuraava kehitysaskel päiväkodeissa on kehittää toimintaa ja toimintamuotoja yhteisöllisemmiksi siten, että lapsen osallisuus entistä paremmin toteutuu. (Karlsson 2000, 14.) Tässä luvussa käsitellään lyhyesti päivähoitopedagogiikassa ja työntekijöiden asenteissa tapahtuneita muutoksia. Ilman päivähoitopedagogiikassa ja asenteissa tapahtuneita muutoksia ei lapsen osallisuuden kehittäminen ole mahdollista.

Perinteinen pedagogiikka on korostanut aikuisten tarpeista lähtevää päivähoiton sosiaalista tehtävää. Tämän rinnalla näkyy kuitenkin jo lapsilähtöisempi pedagogiikka, joka ottaa huomioon lapsen tarpeet ja intressit. Lapsilähtöisyyden lisääminen tarkoittaa myös työntekijöiden omien arvojen ja ihmiskäsityksen uudelleenarviointia. Työkulttuurin muutos ei tarkoita pelkästään muutosta arjen rutiineihin, vaan muutosta tarvitaan myös uskomuksiin. Työyhteisöjen toimintakulttuurin muutos on vuosien tietoinen prosessi, jossa työntekijöiden itse tulee olla subjekteja. (Hujala 2001, 50–51.)

Lapsen kasvatusta koskevissa käsityksissä nousee lapsen kohteellistaminen usein esiin. Tässä näkemyksessä aikuisen antama oppi siirtyy lapseen. Aikuisen on aktiivinen ja lapsi passiivinen vastaanottaja. Suuntausta kutsutaan behaviorismiksi, ja sillä on vielä vahva perinne ja vaikutus päiväkodin toimintaan. Myös käytännön tilanteissa aliarvioidaan usein lapsen kykyä selviytyä ilman aikuisen johtavaa roolia. Kasvatus on aikuislähtöistä. (Karlsson 2000, 42–43.)

Karlssonin mukaan (2000, 51) uusin tieto kasvatuksesta korostaa oppijan subjektiivisuutta. Tärkeänä osana lapsen kasvussa nähdään muut ihmiset ja yhteisö. Lapsi on aktiivinen ja aloitteellinen toimija, joka vaikuttaa yhteisössä. Viime vuosina on ryhdytty korostamaan lapsen osallisuutta ja etsitty keinoja sen to-

teuttamiseksi. Kasvatus nähdään lapsen ja aikuisen välisenä vuorovaikutuksena, missä molemmat kasvattavat toisiaan. Lapsen osallisuus voidaan siis myös ymmärtää lapsilähtöisyydeksi, jossa kuitenkin korostuu yhteisöllisyys. Tällöin aikuis- ja lapsilähtöisestä toiminnasta siirrytään kohti ajattelua, jossa aikuinen ja lapsi ovat molemmat läsnä. (Stenvall & Seppälä 2008, 3–4.)

Lapsikeskeisessä kasvatustajattelussa korostetaan yksilöllisyyttä ja tasa-arvoa. Lapsikeskeisen kasvatustajattelun kantaisänä pidetään Rousseautta. Lapsikeskeisessä kasvatustajattelussa lapsi on keskipiste, mutta samalla aikuisten ja lasten maailmat ikään kuin erkanevat toisistaan. (Hytönen 2007, 21.) Kehittämistyö Suomen päivähoitossa on pohjautunut lapsilähtöisyyteen 1980-luvulta lähtien (Karlsson 2000, 51).

Jokaiselle on tärkeää saada kokea itsensä aktiiviseksi subjektiksi, myös lapselle. Uusimmat lapsitutkimukset ovat tuoneet esiin osaavan, taitavan ja kyvykkään lapsen. Muutoksen esteenä ovat varhaiskasvatuksen pitkät perinteet. Lasten mahdollisuus osallistua toiminnan suunnitteluun on vähäistä. Käyttävätkö ammattilaiset hyväkseen uusia tutkimustuloksia vai vanhentuneita käsityksiä? Päiväkodissa tarvitaan uusia ammattikäytäntöjä, jotka muuttavat työntekijöiden ja lasten asemaa. Pelkästään aikuis- ja lapsikeskeisen toimintatavan sijaan on siirryttävä kohti vastavuoroista ja yhteisöllistä kohtaamista. (Karlsson 2000, 13–14.)

Aikuisten tehtävä on varmistaa jokaiselle lapselle yhtäläiset mahdollisuudet osallistua työskentelyyn. Toisaalta aikuiselta edellytetään myös sitä, että hän antaa tietoisesti tilaa lapsille. Osallisuus, kuten kaikki vuorovaikutus, kytkeytyy saumatta tunteisiin. Yhteisöllisyyden ja osallisuuden tunnetta voidaan pitää yhtenä kasvatuksen tärkeänä päämääränä. (Karila, Alasuutari, Hännikäinen, Nummenmaa, Rasku-Puttonen 2006, 9,13.)

2.1 Lapsen osallisuutta edistävät työtavat

Lasten oikeus osallisuuteen on tärkeä velvoite työntekijöille päiväkodissa. Lapsen osallisuus mahdollistuu juuri uusia toimitapoja luomalla. Kun halutaan toimia yhdessä lasten kanssa ja ottaa myös heidän ideansa ja aloitteensa huomioon, on selvitettävä, millaisia ajatuksia ja toiveita lapsilla on. Usein tulee ensimmäiseksi mieleen, että asiaa voisi kysyä lapsilta itseltään. On kuitenkin tutkittu, että lapsilta kysyminen on ongelmallista. Lapset ovat sosiaalisia ja haluavat useimmiten miellyttää aikuista ja he haluavat vastata aikuisten odotusten mukaisesti. Lapset ovat tottuneet myös siihen, että heiltä kysytään epäaitoja kysymyksiä, joihin vastaus on jo etukäteen tiedossa. (Karlsson 2006, 37.)

Lapsen osallisuuteen vaikuttaa siis aikuisten asenne, mistä Karlsson ja Stenius (2005,8) puhuvat omassa kirjassaan aikuisten käsityslukkona. Käsityslukossa aikuinen ei huomaa tai halua huomata lasten ideoita ja toteuttamismahdollisuuksia. Vastavuoroisessa ja kohtaavassa osallistavassa toimintakulttuurissa sekä aikuiset, että lapset hyväksytään aktiivisina, osaavina ja luovina tuottajina. Lapsia ei arvioida eikä toiminta perustu lapsen puutteisiin vaan aikuinen on aidosti kiinnostunut siitä, miten lapsi ajattelee. Toimintaa luodaan jatkuvasti yhdessä kaikkien osapuolten osaaminen hyödyntäen. (Karlsson 2006, 38.)

Anna-Maija Puroila (2003,15) on omassa tutkimuksessaan jakanut päiväkodin työntekijöiden toiminnan kolmeen eri pedagogiikkaan. Näitä ovat toimintatuokioita painottava, yksilöllistä oppimista ja vapaan leikin merkitystä painottava pedagogiikka. Vaikka osallisuus toteutuu Puroilan mielestä parhaiten vapaata leikkiä korostavassa pedagogiikassa, ei mikään pedagogiikka ole lasten osallisuuden toteutumisen esteenä.

2.2 Päiväkodin työntekijöiden ammattitaito

Opettaja, joka pitää itseään kasvattajana, pitää huolta omasta kasvustaan. Valmis ja hyvä ei enää kasva. Sellaisen paikka ei liene siellä, missä kasvamista pitäisi tapahtua. (Kantola 1989.)

Päiväkodin henkilökunnan ammattitaidolla, sensitiivisyydellä ja empatiakyvyillä on suuri merkitys lapsen osallisuuden mahdollistamiseksi. Aito vuorovaikutus ja aito läsnäolo mahdollistavat lapsen äänen kuulemisen. Kuullakseen lapsen ääntä täytyy työntekijöiden korvien olla avoimina ja kuuntelemiseen tarvitaan myös aikaa. Luottamus aikuisen ja lapsen välillä syntyy ajan kanssa ja pohjana on lupauksen pitäminen. Aikuisten ja lasten vuorovaikutus sävyttää päiväkodin kaikkea toimintaa. Lasta kunnioittavan ja kuuntelevan ilmapiirin aistii erehtymättä, samoin välinpitämättömän ja kohtaamattoman yleissävyn. (Kalliala 2008, 11.)

Lapsen kasvatus on lapsen lähellä olevien aikuisten yhteistä kasvua. Kasvattajan yhteys omaan sisäiseen kasvattajaan edistää kykyä empaattisuuteen ja lisää kykyä kohdata lapsi aidosti. Lapset tarvitsevat ympärilleen kasvattajia jotka ovat aitoja, lämminhenkisiä ja empaattisia. Empaattisuus ja läheisyys toteutuvat parhaiten vastuunhoitajuutta ja pienryhmätoimintaa lisäämällä. (Kalliala 2008, 17, 259, 262.)

2.3 Oma minä vuorovaikutuksen välineenä

Ammattikasvattajuudessa on tärkeää tiedostaa omat tunteensa ja tiedostamattomien tunteiden vaikutukset lapsen kohtaamiseen. Työntekijöillä on muistikuvia omasta lapsuudestaan ja nykyhetkestä ja nämä muistikuvat vaikuttavat siihen miten hän kohtaa lapsen. Päiväkodissa oma persoona on työväline ja myös epävarmuuden hyväksyminen itsessä, itsensä hyväksyminen puutteineen, edesauttaa lapsen äänen parempaa kuulemistä. (Vilen, Vihunen, Vartiainen, Siiven, Neuvonen, Kurvinen 2006, 41–43.)

Vuorovaikutusta voi opetella itsetuntemuksen avulla. Empatia on toisen ihmisen kuuntelemista ja kykyä tulkita kielellisiä ja ei-kielellistä vuorovaikutusta. Tärkeä osa empatiaa on välittäminen. Lapsi aistii todella nopeasti, jos aikuinen ei välitä hänestä. Välittäminen ja empaattinen suhtautuminen vaatii aina tunnetason työstämistä, mutta uskallus kokea ja tuntea voivat olla myös työuupumusta ennaltaehkäisevä keino, joka luo kasvun paikkoja. (Vilen, Vihunen, Vartiainen, Siiven, Neuvonen, Kurvinen 2006, 41–43.)

3 OSALLISUUDEN MÄÄRITTELY

Osallisuuden käsite on verrattain uusi käsite, eikä sen määritelmä ole vielä vakiintunut. Tässä luvussa kerrotaan, miten osallisuuden käsite määritellään ja mitkä tekijät sen toteutumiseen vaikuttavat. Seuraavissa luvuissa esitellään kolme erilaista mallia lapsen osallisuudesta ja miten niiden avulla osallisuuden toteutumista voidaan arvioida.

Vastavuoroisuus ja mahdollisuus tehdä valintoja ja ilmaista mielipiteitään ovat tärkeitä osatekijöitä osallisuuden tunteen syntymiselle. Myös mahdollisuuden olla osallistumatta pitäisi olla vaihtoehto. Aikuisen tulisi tunnistaa ne asiat ja olosuhteet, joissa pienillä lapsilla on mahdollista vaikuttamiseen ja mielipiteeseen. (Oranen 2008, 11.)

Osallisuus on kokonaisvaltaista kuulumista yhteisöön siis pääsemistä mukaan itseä ympäröivään yhteiselämään. Osallistuminen yhteiselämään tarkoittaa vuorovaikutusta, sosiaalisten suhteiden muodostamista keskinäistä välittämistä ja huolenpitoa. Mahdollisuuksia osallisuuteen luovat itsensä ilmaiseminen, kuuluksi ja ymmärretyksi tuleminen. Lapsen osallisuus on siis myös uskoa omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa. Lapsen ensimmäinen kokemus osallisuudesta kehittyy suhteessa hoivaajaan. Päiväkoti on siksi myös tärkeässä asemassa lapsen osallisuuden tunteen syntymiselle. Lasten mahdollisuus osallistumiseen päiväkodin arkeen edellyttää turvallisen toimintaympäristön luomista ja aitoa kuuntelemista ja läsnäoloa sekä lasten mielipiteiden selvittämistä ja niiden huomioimista. (Nivala 2009.)

Osallisuuden kokemuksen syntyminen on siis ennen kaikkea vuorovaikutuksen tulos. Sille voidaan luoda edellytyksiä, mutta sitä ei voi synnyttää eikä syntynyttä kokemusta kieltää. Joskus kokemus saattaa syntyä ilman näkyvää osallistumista, joskus se voi jäädä syntymättä aikuisten ponnisteluista huolimatta. (Bardy 2009, 118.) Lasten hyvinvointi ei riipu ainoastaan työntekijöiden antamista voimavaroista ja huolenpidosta, vaan myös siitä, että aikuiset jaksavat kuunnella lasta ja ottaa huomioon lasten näkemykset ja pyrkimykset (Kiili 1998, 19).

Osallisuuteen tarvitaan aikaa, valtaa, vastuuta ja luottamusta. Osallisuus ei tarkoita vain puhetta lasten osallisuudesta, vaan aikuisen on edistettävä osallistumisen mahdollisuuksia. Aikuinen on lasten osallisuuden mahdollistaja tai rajoittaja päiväkodeissa. Aikuinen tulee osoittaa lapselle luottamusta ja toimia kannustajana, aktiivivana osallistajana, ei toiminnanohjaajana. Samoin on tärkeää, että aikuinen osallistaa ensin itsensä ja uskoo omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa, koska vasta sitten pystyy tukemaan lasten osallisuutta. (Nivala 2009.)

Harriet Strandell (1995) on huomauttanut, että osallisuus ja oikeus tulla kuulluksi myös lisää lapsen riippuvuutta aikuisista. Lapsen riippuvuuden lisääntyminen suhteessa aikuiseen johtuu vuorovaikutuksen, kiintymyksen, turvallisuuden, luottamuksen tunteen kasvamisesta aikuisen ja lapsen välillä. Lapsen riippuvuuden lisääntyminen on myös aikuiselle positiivinen itsetuntoa kohottava asia.

3.1 Osallisuuden tikapuut Roger Hartin mukaan

Roger Hart on kehittänyt tikapuumallin (Kuva 1.), jolla voidaan kuvata lapsen osallisuutta. Tikapuiden ala-askelmilla lapsilla on vain vähän osallisuutta ja korkeammilla tasoilla paljon. Aina ei lasten osallisuus ole aktiivista, rakentavaa ja mielekästä, eikä lasten tarvitse toimia ylimmillä tasoilla vaan aktiivisuus voi ja saa vaihdella kiinnostuksen mukaan. (Hart 1997, 41, 57.)

Alapuolella oleva numeroitu teksti Hartin osallisuuden tasosta on mukailtu Hartin osallisuuden tikapuista (Hart 1997, 41).

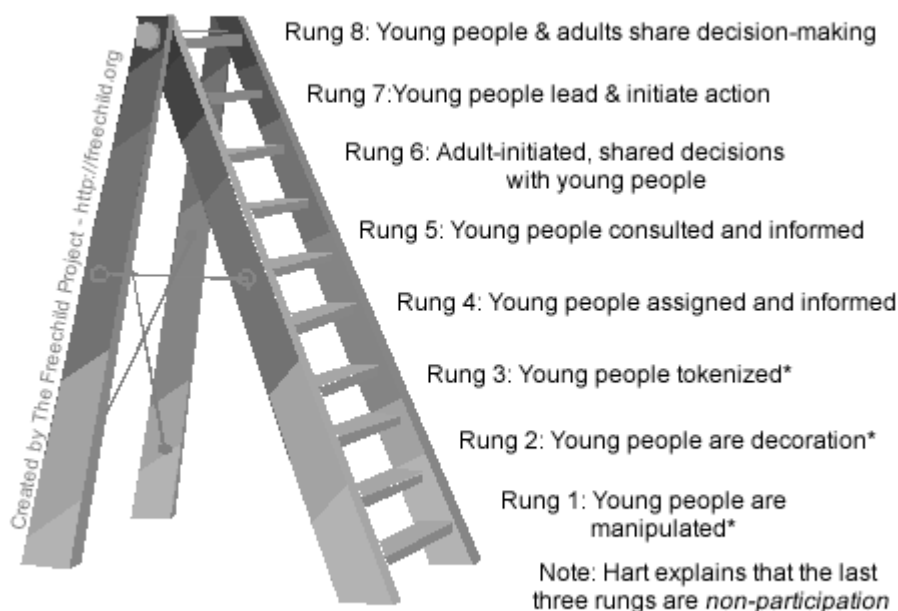
TAULUKKO 1. Hartin osallisuuden tasot:

1. Manipulaatio
2. ”Koristaminen” esimerkiksi lauluesitykset
3. Lasten mielipidettä kysytään vain muodon vuoksi. Yleisesti käytössä!
4. Lapset ovat mukana toiminnassa, mutta informaatio vähäistä. Aikuiset ovat suuressa roolissa
5. Lapsien näkemystä kuunnellaan ja informaatio kulkee
6. Päätöksenteko aikuislähtöistä, mutta lapsille kerrotaan asioista. Lapset saavat asioista informaatiota
7. Lapset tekevät aloitteen ja ovat toteuttajina
8. Lapset aloitteentekijöinä ja aikuiset mukana aloitteentekijöinä

Lapsia on yleensä helppo aikuisen manipuloida (taso 1.), koska lapset haluavat miellyttää aikuisia ja sanoa vastauksia, jotka olettavat aikuisen haluavan kuulla. Kakkostason ”koristaminen” taas tarkoittaa sitä, että aina esiintyminen vaikka kevätjuhlassa ei ole lapsille mieluista, vaan enemmänkin aikuisten halusta nähdä oma lapsi esiintymässä. Tason noustessa myös informaation kulku aikuisten ja lasten välillä kasvaa. Vain tasot neljästä kahdeksaan ovat osallisuuden tasoja. Kahdeksannessa tasossa lapset ja aikuiset ovat tasavertaisia ja toimivat yhdessä niin toiminnan aloitteentekijöinä kuin osallistujina.

KUVA 1. Roger Hartin osallisuuden tikapuut 1997 (Hart 2010).

Roger Hart's Ladder of Young People's Participation

Adapted from Hart, R. (1992). *Children's Participation from Tokenism to Citizenship*. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.

Tikapuumallia voidaan kritisoida siitä, että se ei ota huomioon osallistujien subjektiivisten kokemusten merkitystä vaan oletuksena on, että osallisuus lisääntyy automaattisesti vallan ja vaikutusmahdollisuuksien lisääntyessä. Näinhän ei kuitenkaan välttämättä ole. Samoin tikapuumallissa aikuisten toiminta on nähty vain avaavana tai rajoittavana. Harry Shier (2001) on lisännyt porrasmalliin ulottuvuuden, jossa tarkastellaan aikuisten valmiuksia, mahdollisuuksia ja velvollisuuksia suhteessa lapsen osallisuuteen. (Bardy 2009, 119.)

3.2 Shierin malli lapsen osallisuudesta

Shierin mallissa lapsen osallisuutta tarkastellaan valmiuksien, mahdollisuuksien ja velvoitteiden avulla. Aikuisten rooli suhteessa lasten osallisuuden mahdollistamiseen on tässä mallissa keskeinen. Shierin malli antaa konkreettisia välineitä aikuisen roolin tarkempaan analysointiin. (Oranen 2008, 10.)

Mallissa on viisi porrasta, jonka mukaan alimmalla portaalla on alhaisin osallisuuden aste ja ylimmällä korkein. Kolmen ensimmäisen portaan määrittämien asioiden tulisi toteutua, jotta lapsen osallisuuden minimiedellytykset täyttyisivät. (Bardy 2009, 120.) Osallisuutta arvioitaessa tarkastellaan jokaisella portaalla erikseen sitä minkälaiset valmiudet (asenteet ja arvot) aikuisilla on suhteessa osallisuuteen. Esimerkiksi toisella portaalla keskitytään siihen missä määrin aikuiset ovat valmiita tukemaan lapsia mielipiteiden ilmaisemisessa. Ovatko aikuiset valmiita auttamaan lapsia vai oletetaanko lasten selviytyvän itse? Vastaavasti tarkastellaan aikuisten mahdollisuuksia auttaa lapsia. Onko heillä siihen tarvittavia välineitä ja resursseja? Kolmas tarkastelun kohde on lasten auttamiseen ja tukemiseen velvoittavat rakenteet. (Oranen 2008, 10.)

TAULUKKO 2. Shierin malli osallisuudesta (Bardy 2009, 120).

VALMIUDET	MAHDOLLISUUDET	VELVOITTEET
Onko työntekijöillä tarvittavat valmiudet?	Onko tämä mahdollista (resurssit, organisaatio, tilat, välineet jne.)?	Onko rakenteita jotka velvoittavat tähän(esim. lainsäädäntö, toimintaohjeet, vakiintuneet käytännöt)?

Porras 1. Lapsia kuunnellaan

- Onko työntekijöillä päiväkodissa luvallista käyttää aikaa lasten kuuntelemiseen?
- Onko aikaa ja työntekijöitä tarpeeksi?

Porras 2. Lapsia tuetaan mielipiteiden ilmaisemisessa

- Onko työntekijöillä tarvittavat välineet lasten auttamiseksi itsensä ilmaisemisessa

Porras 3. Lasten näkemykset otetaan huomioon

- Oletko valmis ottamaan lapsen ajatukset vakavasti?
- Lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa, samoin varhaiskasvatussuunnitelmat

Porras 4. Lapset otetaan mukaan päätöksentekoon

- Mahdollistavatko organisaatiomme rakenteet lasten ottamisen mukaan päätöksentekoon

Porras 5. Lasten kanssa jaetaan valtaa ja vastuuta.

- Ollaanko valmiita jakamaan vastuuta lasten kanssa?
- Miten lainsäädäntö määrittää työntekijän vastuun rajat?

3.3 Nigel Thomasin malli lapsen osallisuudesta

Thomasin (2002) mukaan osallisuuden tarkastelu edellyttää sen jakamista eri ulottuvuuksiin, joiden keskinäiset suhteet voivat vaihdella, ja lapsen osallisuuden kokemus osallisuudesta muuttua sen mukaan. Thomasin malli auttaa jäsentämään osallisuuden käsitettä käytännön tasolle ja huomioi myös sen, että lapset ja heidän tilanteensa ovat yksilöllisiä. Toiset lapset tarvitsevat enemmän tukea itsensä ilmaisemiseen kuin toiset. (Bardy 2009, 120.)

TAULUKKO 3. Osallisuuden ulottuvuudet Nigel Thomasin mukaan 2002 (Bardy 2009, 121).

1. Mahdollisuus valita
2. Mahdollisuus saada tietoa
3. Mahdollisuus vaikuttaa prosessiin
4. Mahdollisuus ilmaista itseään
5. Mahdollisuus saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen
6. Mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin

Nigel Thomas tunnisti omassa tutkimuksessaan (2002), että työntekijöiden asenteet lasten osallisuuteen vaihtelee ja ne voidaan jakaa neljään erilaiseen lähestymistapaan. Ne ovat kliininen, byrokraattinen, arvosidonnainen ja kyyninen. (Bardy 2009, 121–122.)

Kliinisessä lähestymistavassa lasten osallisuus nähdään riskinä ja lasten hyvinvointia vaarantavana tekijänä. Lapset suljetaan pois keskustelusta ja päätöksenteosta. Toisaalta kliininen näkökulma voi johtaa myös lasten yksilölliseen huomioimiseen ja mukaan ottamiseen. (Bardy 2009, 121–122.)

Byrokraattisessa lähestymistavassa pyritään toteuttamaan lapsen osallisuus muodollisesti organisaation vaatimien kriteereiden mukaisesti. Kriteereihin vedoten voitiin tutkimuksen mukaan perustella joko lasten sivuuttaminen tai huomioiminen. (Bardy 2009, 121–122.)

Arvosidonnaisessa lähestymistavassa lasten osallisuus nähdään hyvänä ja tärkeänä asiana, joka on lapsen oikeus. Näin ajattelevat aikuiset luovat työtapoja ja mahdollisuuksia lapsen osallisuuden parantamiseksi. (Bardy 2009, 121–122.)

Kyyninen lähestymistapa näkee lapsen osallisuuden uhkana. Lapsen osallisuus nähdään vaarana. Kyynisten aikuisten mielestä lapsilla on liikaa vaikutusvaltaa eikä sitä ole tarpeen lisätä. (Bardy 2009, 121–122.)

3.4 Aikaisemmat suomalaiset tutkimukset lapsen osallisuudesta

Pääkaupunkiseudulla tehtiin 2008 iso tutkimus lapsen osallisuudesta. Tutkimuksen tekijät olivat Elina Stenvall ja Ulla-Maija Seppälä. Tutkimus toteutettiin sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAN toimesta yhteistyössä Heikki Waris instituutin kanssa. Tutkimuksessa selvitettiin työntekijöiden näkökulmia lasten osallisuudesta. Työntekijöitä pyydettiin määrittelemään osallisuus. (Stenvall & Seppälä 2008.)

Tutkimuksen mukaan työntekijöillä ei ollut yhtenäistä käsitystä lapsen osallisuudesta käsitteenä. Työntekijöiden mielestä lasten osallistumismahdollisuudet vaihtelivat asioiden tärkeyden tai suuruuden ja lapsen iän mukaan. Osallisuuden suhtautumiseen vaikuttivat mm. aikuisten asenne ja päiväkodin toimintatavat. Työntekijät myös kokivat, etteivät pysty toteuttamaan osallisuutta niin paljon kuin haluaisivat. (Stenvall & Seppälä 2008.)

Pirjo Vartiainen pro gradu Jyväskylän yliopistosta 2005 käsitteli lasten kuulemistä, osallistumista ja vaikuttamista esiopetuksessa. Tutkimuksessa kävi ilmi, että 40 %:ssa lapsiryhmistä lapsilla on paljon vaikutusmahdollisuuksia ja 40 %:ssa vaikutusmahdollisuuksia on vähän. Lapsen kuulemisen esteiksi koettiin kiire ja resurssien vähyys. Aikuisten asenteella oli suuri merkitys osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksiin. Tutkimuksessa kävi myös ilmi, että lapsilla oli parhaat mahdollisuudet tulla osallisiksi projektityyppisen toiminnan kautta. (Vartiainen 2005, 71.)

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

4.1 Tutkimusympäristö ja kohderyhmä

Espoon varhaiskasvatuksen strategisissa linjauksissa on kirjattu, että kasvattajien on mahdollistettava päiväkodissa lapsen osallisuus päiväkotipäivän aikana. Lapsen mielipiteet tulisi huomioida myös välineitä ja tiloja suunnitellessa. Samoin strategisissa linjauksissa on kirjattu vaatimus kasvattajille. Kasvattajilta edellytetään sitoutuneisuutta, herkkyyttä ja kykyä reagoida lapsen tunteisiin ja tarpeisiin. Kasvattajien on mahdollistettava aikuisten ja lasten hyvä ilmapiiri. (Espoon suomen- ja ruotsinkielisen päivähoiton strategiset linjaukset 2009—14.)

Tämä opinnäytetyö kartoittaa päiväkodin työntekijöiden käsityksiä lapsen osallisuudesta. Kohderyhmäksi valitsin 3—6-vuotiaiden lasten parissa työskentelevät ammattikasvattajat. Isompien lasten parissa työskentelevien on mielestäni ehkä helpompi arvioida lapsen osallisuuden toteutumista. Opinnäytetyön tutkimusympäristönä oli Espoon keskustan alueen päiväkodit. Espoon keskuksen kunnallinen päivähoito jakautuu Hösmäri-Tuomarilan, Järvenperän, Kalajärvi-Niipperin, Kauklahten, Muuralan ja Suvelan päivähoitoalueisiin. Päiväkoteja alueella on 32, joista 18:aan lähetin kyselyn.

4.2 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimustehtävät

Tässä opinnäytetyössä tavoitteena on selvittää, miten tänä päivänä lapsen osallisuus toteutuu Espoon keskustan päiväkodeissa 3—6-vuotiaiden ryhmissä työntekijöiden näkökulmasta. Opinnäytetyön tavoitteena on saada aikaan keskustelua päiväkodeissa lapsen osallisuudesta ja kehittää jatkossa erilaisia työtapoja ja rakenteita, jotta lapsen osallisuus päiväkodeissa parhaalla mahdollisella tavalla toteutuisi.

Tutkimustehtäviä muodostui kolme.

1. Miten työntekijät määrittävät lapsen osallisuuden käsitteen.
2. Työntekijöiden käsitys siitä, mitkä työtavat estävät tai ehkäisevät lapsen osallisuutta päiväkodissa.
3. Työntekijöiden käsitys siitä, miten työtapoja tulisi kehittää lapsen osallisuuden lisäämiseksi.

4.3 Aineiston hankintamenetelmä

Tutkimusmenetelmänä käytin kyselyä(liite 1), joka lähetettiin sisäpostissa 18:aan Espoon keskustan kunnalliseen päiväkotiin toukokuussa 2010 viikolla 19. Saatekirjeessä pyysin päiväkotien johtajia välittämään sen 3–6-vuotiaiden lasten ryhmässä työskenteleville. Kyselyyn sai vastata yksin tai tiimissä. Palautusajankohta oli yhdestoista päivä kesäkuuta 2010. Tutkimusluvan sain alueen kehittämispäälliköltä. Vastauksia palautettiin 18:sta lähetetystä 13:sta, joten vastausprosentti oli 72,2 %.

Kyselylomakkeessa oli yhteensä 16 kysymystä, joista kuusi oli taustakysymyksiä. Seitsemän kysymystä oli avoimia ja kolme strukturoitua. Suuri avointen kysymysten osuus kyselyssä oli mielestäni perusteltua, koska tavoitteena oli kartoittaa työntekijöiden oma näkemys ja tietämys lapsen osallisuudesta Espoon keskuksen päiväkodeissa 3–6-vuotiaiden ryhmässä. Avoimissa kysymyksissä työntekijöiden oma mielipide ja näkemys tulevat parhaiten esille ilman johdattelevia strukturoituja kysymyksiä.

Taustakysymyksissä kartoitettiin päiväkotitiimin (työntekijöiden) kokoonpanon pysyvyyttä ja työntekijöiden työvuosia päiväkodissa. Lasten määrä ryhmässä ja ikäjakautuma kuului taustakysymyksiin. Kartoitin myös osallisuuden käsitteen tuttuutta ja osallisuuteen liittyvään koulutuksen osallistumista. Työvuosilla ja tiimin pysyvyydellä on merkitys sille, miten toimintaa päiväkodissa toteutetaan. Lasten määrä ja ikä vaikuttavat myös paljon lapsiryhmässä tehtävään toimintaan ja sitä kautta myös sillä on merkitystä opinnäytetyön tavoitteen kannalta.

Avoimissa kysymyksissä työntekijät joutuivat määrittelemään osallisuuden käsitteen omin sanoin. Toiset avoimet kysymykset liittyivät mm. lapsen osallisuutta edistäviin ja ehkäiseviin työtapoihin. Vastaajat saivat myös kirjoittaa omin sanoin lapsen mahdollisuuksista osallistua päiväkodin toiminnan suunnitteluun. Lopuksi vastaajat kirjoittivat käsityksiään lapsen osallisuuden kehittämismahdollisuuksista tulevaisuudessa. Kysymyksessä 14 työntekijät laitoivat tärkeysjärjestykseen valmiiksi annettuja lapsen osallisuuteen liittyviä väittämiä.

4.4 Aineiston analyysi

Käytin opinnäytetyössäni pääasiassa kvalitatiivisia eli laadullisia tutkimusmenetelmiä. Perusanalyysimenetelmänä käytin sisällönanalyysiä, koska pyrin saamaan aineistoni tulokset mahdollisimman tiivistetyssä muodossa esitettyä. Sisällönanalyysissä aineistoa tarkastellaan eritellen yhtäläisyyksiä ja eroja etsien ja tiivistäen (Tuomi & Sarajärvi 2002, 105.) Yhtenä analysointimetodina oli teemoittelu. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa pyritään hyödyntämään metodeja, joissa tutkittavien näkökulmat tulevat parhaalla mahdollisella tavalla esiin. Laadullisessa tutkimuksessa tekijän subjektiivisuus ja sen tiedostaminen on tärkeää. Ihmisten käsitykset samastakin asiasta voivat olla erilaisia riippuen kokemuksista ym. (Metsämuuronen 2008, 35). Osa kyselylomakkeen kysymyksistä oli strukturoituja, niitä analysoin kvantitatiivisin menetelmin laskemalla keskiarvoja ja prosenttiosuuksia.

Opinnäytetyön ensimmäisessä vaiheessa kirjoitin avointen kysymysten vastaukset auki sana sanalta. Sitten luin vastaukset useampaan kertaan yhteneväisyyksiä ja eroavaisuuksia etsien. Litteroin vastaukset tutkimustehtävien mukaisesti. Vastauksista nousi yhteneväisyyksiä, joten tein vastauksista merkintöjä erilliselle paperille siitä, kuinka useassa vastauksessa esimerkiksi leikki työtapana esiintyi. Kyselyni oli laaja ja jouduin karsimaan tiivistämisen jälkeen pois paljon turhaa aineistoa, koska vastaukset eivät olleet oleellisia tutkimustehtäviin nähden.

Vastaukset kyselylomakkeen kysymykseen 7 työntekijöiden käsitykseen lapsen osallisuuden käsitteestä analysoin teemoittain sen mukaan, määriteltiinkö lapsen osallisuuden käsite lapsen ja aikuisen välisen vuorovaikutuksen kautta tapahtuvaksi toiminnaksi (yhteisöllisyys) vai aikuisen havainnoinin ja haastattelujen (työväline) kautta tapahtuvaksi lapsen osallisuudeksi.

Tässä esimerkkinä kaksi eri vastausta kysymykseen 7, jossa pyydettiin määrittelemään lapsen osallisuuden käsite omin sanoin.

1. Lapsen osallistumista ryhmän/lapsen oman toiminnan suunnitteluun, arviointiin ja toteutukseen.
2. Lapsen äänen kuuleminen päiväkodin arjessa lapsen havainnoinnin/haastattelujen kautta saadun tiedon hyödyntämistä arjessa.

Strukturoidun kysymyksen numero 14:sta vastauksista, joissa työntekijät saivat laittaa tärkeysjärjestykseen väittämiä tein taulukon itselleni analysoinnin tueksi ja laskin vastauksien keskiarvon. Mielestäni luokitteluasteikollisen kysymyksen tulokset olivat yhteneväisiä työntekijöiden osallisuuden käsitteen määrittely tulosten kanssa. Siksi yhdistin lopuksi vastausten tuloksen avointen kysymysten kanssa.

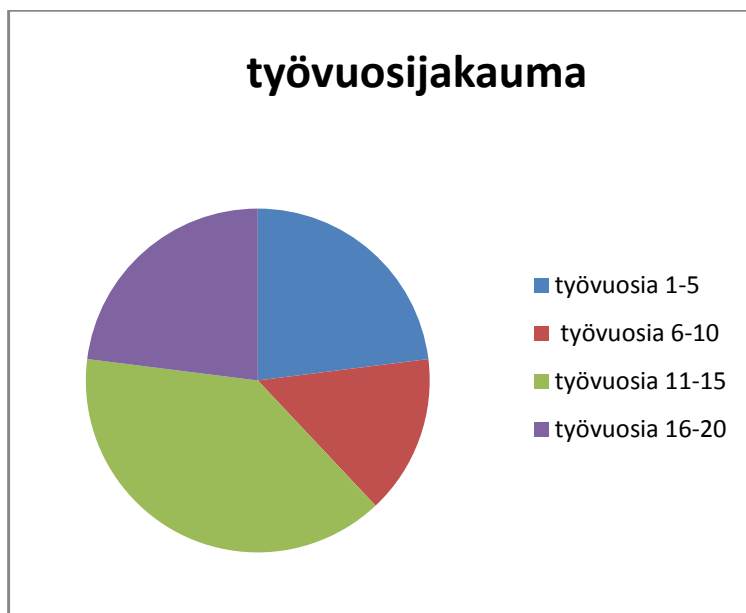
5 TUTKIMUSTULOKSET

Tulokset esitellään opinnäytetyön tavoitteiden mukaisesti kolmessa eri luvussa: työntekijöiden määritelmä lapsen osallisuuden käsitteestä, työntekijöiden käsitys lapsen osallisuutta edistävästä ja ehkäisevästä työtavoista ja työntekijöiden käsityksiä lapsen osallisuuden kehittämisestä. Alussa esitellään taustatietojen tulokset.

5.1 Taustatiedot

Kaikki kolmetoista vastaajaa vastasivat yksin tiimin puolesta. Ryhmäkoot, joissa vastaajat työskentelivät, vaihtelivat 18 lapsesta kahteen 23:en. Ikäjakauma lapsilla ryhmässä oli kolmesta kuuteen vuotta. Työntekijöitä ryhmässä oli keskimäärin kolme.

KUVA 2. VASTAAJIEN TYÖKOKEMUS

Vastaajat olivat suurimmaksi osaksi pitkään varhaiskasvatuksen parissa työskennelleitä. Työntekijöistä 69,2 %:lla oli varhaiskasvatuksen parista työkoke-

musta yli kymmenen vuotta. Alle kaksi vuotta ei ollut työskennellyt yhtään vastaajaa. Vastaajien pitkän työkokemuksen merkitys vastausten sisältöön ja siten tulosten luotettavuuteen on todennäköisesti suuri, koska työkokemuksen pituus on usein verrannollinen ammattitaitoon ja tietouteen esimerkiksi ammattisanastosta.

5.2 Työntekijöiden määritelmä lapsen osallisuuden käsitteestä

Tulokseksi tuli varsin yhteneväinen määrittely lapsen osallisuuden käsitteestä. Kymmenessä vastauksessa lapsen osallisuus määriteltiin yhdessä aikuisen kanssa tapahtuvaksi toiminnan suunnitteluksi. Yhdessä vastauksessa lapsen osallisuuden käsite määriteltiin tarkoittavan lapsen osallistumista myös ympäristönsä suunnitteluun ja rakentamiseen. Vastauksissa korostettiin lapsen kuuntelemista, aikuisen kanssa yhteistä suunnittelua, toteutusta ja arviointia. Vastauksissa tuli korostetusti esiin lasten aktiivinen osallistuminen.

Lapsi saa vaikuttaa itse omaan toimintaansa, valita sitä tekemistä, joka juuri sillä hetkellä kiinnostaa. Lapsi suunnittelee oman toimintansa, toteuttaa sen ja arvioi tuloksen. Lapsi voi muokata toimintaympäristön toiminnan tarpeiden mukaisesti. Aikuinen on keskusteleavassa vuorovaikutuksessa lapsen kanssa. Aikuinen ei anna valmiita vastauksia, vaan ohjailee lasta erilaisilla kysymyksillä etsimään vastauksia. Tällöin aikuisen on oltava myös kiinnostunut lapsesta, hänen toiminnastaan eli oltava aidosti läsnä. Lapsilla on mahdollisuus opetella samoja asioita, jokaiselle ominaisella tavalla.

Kolmessa vastauksessa taas määriteltiin lapsen osallisuus lapsilähtöisyyden kautta. Lapsi osallistuu toiminnan suunnitteluun lapsihavainnoinnin ja haastattelujen kautta. Toiminnan suunnittelu on aikuislähtöistä, vaikka lapsen mielipiteet huomioidaan.

Lapsen äänen kuuluminen päiväkodin arjessa. Lapsen havainnoinnin ja haastattelujen kautta saadun tiedon hyödyntämistä.

Että lapsi on aktiivinen ja osallistuu toiminnan suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin. Käsite lienee lähellä lapsilähtöisyyttä. Osallisuus/osallistuminen myös arjen askareisiin.

Osallisuuden tärkeät elementit tulivat yhteistä suunnittelua korostavissa vastauksissa esiin siis lapsen kuuntelu, aikuisen aito läsnäolo, lapsen mielipiteen huomioiminen, lapsen osallistuminen päätöksentekoon. Vastauksista voi kuitenkin päätellä, että työntekijät ovat kuulleet sanan lapsen osallisuus, mutta siitä ei ole vielä syntynyt arjen käyttöön yhtenäistä määrittystä. Tuttu käsitteenä osallisuus oli yhdeksälle vastaajalle (69,25 %) ja neljälle ei.

Kysymyksessä 14 vastaajat saivat laittaa valmiiksi annettuja vastausvaihtoehtoja tärkeysjärjestykseen (TAULUKKO 4). Tärkeimmäksi asiaksi vastaajat nostivat aikuisen aidon läsnäolon, joka sai parhaimman keskiarvon. Viisi vastaajista pisteytti aidon läsnäolon tärkeimmäksi. Lapsen yksilöllisyyden arvostus ja lapsen kuunteleminen saivat myös muita vaihtoehtoja huomattavasti korkeamman keskiarvon. Lapsen osallisuuden toteutumisen näkökulmasta oleelliset vaihtoehdot sijoittuivat kyselyssä ensimmäisiksi.

TAULUKKO 4. Osallisuuden tärkeimmät elementit työntekijöiden käsitysten mukaan

Vastaukset keskiarvon mukaan järjestetty 1-10:een.

1. Aikuisen aito läsnäolo
2. Lapsen yksilöllisyyden arvostus
3. Lapsen kuunteleminen
4. Toiminnan suunnittelu lapsen havainnoinnin avulla
5. Aikuisen lapsen osallisuuden mahdollistajana/ Lapsen mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin
6. Lapset saavat itse valita leikkitoverinsa ja leikkinsä
7. Lapsen osallisuuden kirjaaminen toimintasuunnitelmiin
8. Se, että lapset oppivat
9. Aikuisten suunnittelemat toimintatuokiot

5.3 Lapsen osallisuutta edistävät ja ehkäisevät työtavat

Eniten lapset saavat vaikuttaa leikkeihinsä. Suurin vaikuttamisen mahdollisuus on lapsilla vapaan leikin aikana. Lapset saavat vaikuttaa myös siihen, kenen kanssa haluavat leikkiä.

Leikki on tärkein toimintatapa päiväkodeissa, niin vapaa kuin ohjattu leikki. Lasten leikin tärkeys tuli voimakkaasti esille vastauksissa. Lapsella tulisi olla mahdollisuus suunnitella omia leikkejään ja leikkiä ne loppuun. Myös leikkitaulun käyttö osallisuutta edistävänä työmuotona tuli esiin kahdessa vastauksessa. Leikkitaulu on työväline, jossa on piirrettyjä kuvia eri leikeistä. Leikit vaihtuvat taulussa päivittäin, ja niitä voi tilanteen mukaan myös syntyä uusia. Lapset saavat laittaa oman nimensä valitseman leikin kohdalle.

Lapset pystyvät vaikuttamaan mitä leikkejä, toimintoja leikkitaulussa on. Lapset valitsevat taulusta mielenkiintonsa mukaisen toiminnan. Lapsilla on oikeus muokata toimintapisteitä tarpeidensa mukaisesti. Vaihtoehtoista löytyy myös hiljaisen leikin paikka

Pienryhmätoiminta ja toiminnalliset ryhmät koettiin tärkeäksi lapsen osallisuuden mahdollistajana. Pienemmässä ryhmässä on helpompi muuttaa suunnitelmia eli toiminnasta tulee monipuolisempaa ja lapsen toiveiden mukaista. Pienryhmässä toiminta on joustavampaa ja lapsen osallisuus mahdollistuu paremmin kuin suuremmassa ryhmässä.

Useassa vastauksessa tuli esille myös lapsen aidon kuuntelemisen ja havainnoinnin tärkeys. Aikuisen aitoa läsnäoloa, joustavuutta, ”laskeutumista” lapsen tasolle ja yhdessä tekemistä pidettiin tärkeänä. Lasten omien ongelmanratkaisutaitojen kehittäminen koettiin tärkeäksi ilman, että aikuinen antaa valmiit vastaukset. Lasten osallisuutta edistäviksi työtavoiksi mainittiin tutkiminen, retkeily, luonto ja kokeileminen. Projektityöskentely todettiin hyväksi tavaksi tehdä yhdessä lasten kanssa ilman valmiita vastauksia. Projektityöskentely lisää lapsen oman ajattelun kehittymistä, omatoimisuutta ja ongelmanratkaisukykyä.

Että lapset opettelevat / tekevät mahdollisimman paljon asioita itse eli ei tehdä lapsen puolesta. Vaikuttaa onnistumisen kokemukseen, vireyteen, ajatteluun, omatoimisuuteen ja arjessa selviytymiseen / pärjäämiseen, joka vähentää uusavuttomuutta.

Toiminnan suunnittelun tulisi olla lapsilähtöistä, joustavaa ja monipuolista, jossa lasten mielipiteet ja toiveet olisi mahdollisimman hyvin otettu huomioon. Myös lasten yksilölliset varhaiskasvatussuunnitelmat tulisi huomioida ryhmän suunnitelmissa, jotta lapsen ääni tulisi huomioiduksi.

Kaikissa vastauksissa lapsen osallisuutta estäväksi työtavaksi koettiin liika aikuislähtöisyys. Kahdessa vastauksessa kirjoitettiin myös autoritäärisestä kasvatavasta, jossa aikuinen sanoo ja lapsi tottelee.

Aikuislähtöinen toiminta tukahduttaa lasten luovuuden ja omatoimisuuden. Asiat tai askartelut voi tehdä vain yhdellä tavalla, vaikka ympärillä olisi 20 erilaista ratkaisua ja ratkaisijaa.

Tiukka etukäteissuunnittelu, rutinoitu päiväjärjestys, suunnitelmien joustamattomuus koettiin osallisuutta estäväksi. Kaikkien on tehtävä samat asiat, vaikka ne eivät kiinnostaisi lainkaan. Tiukka aikataulutus, jossa ei ole joustoa lapsen omalle toiminnalle koettiin lapsen osallisuutta ehkäiseväksi työtavaksi. Myös liian tiukat turvaohjeet koettiin osallisuutta estäväksi. Liian isot ryhmäkoot ja liian pienet ryhmätilat koettiin ongelmallisiksi. Shierin porrasmallia mukaillen aikuinen on siis vastauksien perusteella lapsen osallisuuden mahdollistaja ja rajoittaja. Tässä tapauksessa lainsäädäntö ja tiukat turvaohjeet, vakiintuneet käytänteet, siis aikuisten käsityslukot, ovat päiväkodissa pahin este lapsen osallisuuden toteutumiselle.

5.4 Työntekijöiden ehdotukset lapsen osallisuuden edistämiseksi

Kaikissa kolmessatoista vastauksessa tuli selväksi, että lapsen osallisuutta tulisi jatkossa kehittää. Henkilökunnan kouluttaminen todettiin tarpeelliseksi, jotta kehitystä myönteiseen suuntaan tapahtuisi. Koulutusta lapsen osallisuudesta oli saanut vain kolme vastanneista ja kymmenen ei.

Henkilökunnan riittävyttä pidettiin myös tärkeänä, ja samoin tietoisuuden lisäämistä asian tärkeydestä. Alalle toivottiin lisää ihmisiä, jotka todella haluavat tehdä tätä työtä, ja siten myös työn arvostaminen kasvaisi.

Aikuisten tulisi hankkia enemmän tietoa lapsien ajatuksista, mielipiteistä ja kiinnostuksen kohteista. Lapset tulisi ottaa mukaan enemmän arjen touhuihin ja toiminnan suunnitteluun. Prosessimainen työskentely koettiin hyväksi tavaksi tulla lähelle lasta ja tehdä luoda, tutkia ja suunnitella yhdessä lapsen kanssa.

Aikuisten kesken toivottiin myös keskustelua työpaikoilla lapsen osallisuuteen liittyvistä aiheista.

Lapsen osallisuus päiväkodin toimintaan koettiin tärkeäksi, jotta kasvattaisimme itsenäisesti ajattelevia, oma-aloitteisia, itsenäisesti ajattelevia aikuisia. Toimintaan ja arkeen toivottiin lisää lapsilähtöisyyttä ja lasten kuuntelemisen ja aidon läsnäolon tulisi olla kaiken keskipiste.

Jokainen lapsi on oma yksilönsä omassa kehitysvaiheessaan iästä riippumatta. Jokainen lapsi oppii uusia asioita omalla yksilöllisellä tavallaan, joka voi olla aivan erilainen kuin ryhmän aikuisten. Lapsille pitää antaa erilaisia vaihtoehtoja kokeilla opetella uutta. Joku oppii esimerkiksi numerot, muodot pöydän ääressä, toinen taas liikunnan avulla.

6 TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS

Mielestäni kyselylomakkeen lähettäminen sisäpostilla oli oikein valittu tiedonkeräämismenetelmä tutkimukseeni. Näin hyviä vastauksia tuskin olisin saanut haastattelemalla työntekijöitä. Kysely lomakkeen muodossa antoi työntekijöille mahdollisuuden vastausten miettimiseen ja keskusteluun ja aiheen syvällisempään pohdiskeluun. Tuloksen luotettavuutta voi kuitenkin heikentää se, että kaikki vastaajat vastasivat kyselyyn yksin tiimin puolesta.

Vastausprosenttiin vaikutti myös se, että työskentelen itse Espoon keskustan alueella ja tunnen alueella paljon työntekijöitä. Tästä johtuen sain vastausprosentin yllättävän korkeaksi. Sähköpostikysely olisi varmasti jäänyt pienemmälle vastausprosentille, koska tiedonkeruuajankohta ei ollut paras mahdollinen. Toukokuun loppu on monissa päiväkodeissa tosi kiireistä aikaa ja työntekijöillä voimat vähissä kiireisen talven jälkeen.

Huono kyselyn ajankohta tuli palautteena esille, kun lähetin sähköpostilla päiväkodin johtajille muistutuksen kyselyyn vastaamisesta. Myös johtajani lähetti päiväkoteihin sähköpostin kautta pyynnön vastata kyselyyni. Se että työskentelen itse Espoon keskustan alueella, ja tunnen jotkut kyselyyn vastanneista saattaa vaikuttaa vastauksien sisällön luotettavuutta heikentävästi. Myös se että kyselyyn vastaajia joutui muistuttamaan moneen kertaan johtajien kautta, saattaa vaikuttaa tulosten luotettavuuteen heikentävästi.

Tutkimukseni oli pienimuotoinen, mutta sen merkitystä kasvattaa se, että kaikki kyselyyn vastanneista olivat alan pitkäaikaisia työntekijöitä, jotka ilmeisesti todella pitävät työstään ja ovat motivoituneita. Yli kymmenen vuoden kokemus oli 69,2 %:lla vastaajista. Pitkän työkokemuksen voi katsoa lisäävän opinnäytetyöni luotettavuutta. He ovat myös esimerkkinä, mallina muille työntekijöille. Pitkällä työkokemuksella ja ammattitaidolla voi myös olla tulosten luotettavuuteen heikentävä vaikutus. Pitkään työelämässä olleet ovat harjaantuneet vastaamaan kyselyihin, ja vastaavat kysymyksiin siten kuin olettavat niihin kuuluvan vastata..

Kyselylomakkeessani oli suurin osa avoimia kysymyksiä ja useat vastaajista olivat todella paneutuneet vastaamaan. Vastaukset olivat pitkiä, ja vastausten pituudesta päätellen aihe koettiin mielenkiintoiseksi ja tärkeäksi. Sain myös positiivista palautetta aiheen mielenkiintoisuudesta ja tärkeydestä. Toisaalta kyselyni oli aika pitkä ja sen täyttämiseen menee aikaa ja vaatii keskittymistä, joten tämä asia varmasti vaikutti vastausprosenttiin.

7 TULOSTEN POHDINTA

7.1 Oma pohdinta lapsen osallisuudesta

Kukaan vastaajista ei maininnut, että osallisuus ei aina tarkoita aktiivista osallistumista, vaan se on enemmänkin tunne omista vaikutusmahdollisuuksista. On muistettava, että jos lapsi ei aikuisen näkökulmasta katsoen joskus tee mitään, niin se voi lapsen mielestä olla vaihteen vuoksi ihan mukavaa. Mielestäni tärkeä osa osallisuutta on siis myös oikeus olla osallistumatta.

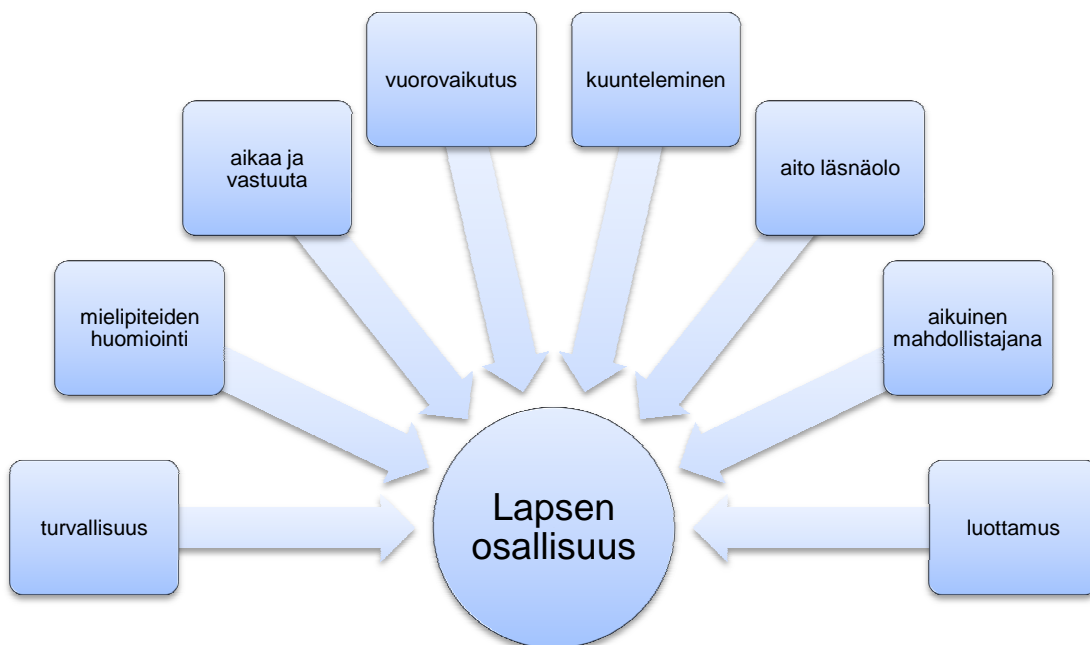
Luonnollisesti leikki on tärkeä osa päiväkodin toimintaa. Leikkitaulun käyttöä tulisi mielestäni päiväkodeissa lisätä myös yhtenä lapsen osallisuuden mahdollistajana. Leikkitaulun käyttö lisää tasavertaisuutta ja osallisuutta ei ainoastaan suomenkielisten lasten, vaan myös maahanmuuttajataustaisten ja erityistä tukea tarvitsevien lasten parissa. Eniten vaikutusvaltaa lapsilla on omiin leikkeihinsä, ja leikkikaverin voi valita päivittäin vapaan leikin aikana. Pienryhmätoiminta sallii parhaiten joustavat toiminnan muutokset, esimerkiksi liikuntahetketkillä. Lapsia mielestäni kyllä kuunnellaan ja toiveitakin otetaan siis huomioon, mutta toistaiseksi vain pienessä mittakaavassa.

Havainnointi, dokumentointi, pienryhmätoiminta, kasvatuskumppanuus ja sadutus jäivät vastauksissa mainitsematta osallisuutta edistävinä työtapoina vaikka tiedän, että useassa päiväkodissa ne ovat käytössä. Ilmeisesti lapsen osallisuus on vielä päiväkodissa tuttu vain abstraktina irrallisena käsitteenä, mutta kuinka sen toteutuminen arjessa tapahtuu ja yhteyttä edellä mainittuihin työtapoihin ei nähdä.

Mielestäni tärkein elementti lapsen osallisuuden mahdollistaja on motivoitunut, empaattinen, työtään arvostava, joustava ja hyvät vuorovaikutustaidot omaava työntekijä. Työntekijällä pitää olla myös tarvittava teoreettinen tieto lapsen psyykkisestä ja fyysisestä kehityksestä ja riittävä kyky heittäytyä tilanteisiin. Työntekijöiden tulisi hyväksyä lasten yksilöllisyys ja kiinnittää huomio lapsen vahvuuksiin. Työntekijä on mielestäni lapsen osallisuuden mahdollistaja.

KUVA 3. LAPSEN OSALLISUUTEEN VAIKUTTAVAT OSATEKIJÄT

Alla olevassa kuvassa on havainnollistettu, millä eri tavoilla mielestäni työntekijät voivat vaikuttaa lapsen osallisuuteen.

Mielestäni lapsen osallisuus on ennen kaikkea tunne lapsessa. Lapsella tulee olla tunne siitä, että hän on tärkeä ja että hänen toiveillaan on merkitystä. Jokaisella lapsella on oikeus kehittyä ja kasvaa omaan tahtiinsa. Aikuisen ja lapsen luottamus toisiinsa ei synny hetkessä, joten tarvitaan aikaa ja joustavuutta. Lapsen on mahdollisuuksien mukaan saatava suunnitella, toteuttaa ja arvioida itse omaa toimintaansa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että valta siirtyisi aikuiselta lapselle, vaan aikuisen tulisi olla enemmän ohjaava kuin toiminnan suunnittelija ja ainoa päätöksentekijä. Aikuinen on lapsen osallisuuden mahdollistaja tai ehkäisijä.

Johtajuuden kehittäminen ja henkilökunnan ammattitaidon ylläpitäminen sekä työhyvinvointi nousevat myös tärkeään asemaan, jotta lapsen ääni kuuluisi ja sitä kautta osallisuus toteutuisi päiväkodissa parhaalla mahdollisella tavalla.

7.2 Tulosten vertailu aiempiin tutkimuksiin ja lapsen osallisuus malleihin

Opinnäytetyössäni tuli esille, että lapsen osallisuuden käsite oli tuttu suurimmalle osalle vastaajista. Heikki Waris-instituutin teettämässä tutkimuksessa lapsen osallisuudesta vuonna 2008 (Stenvall & Seppälä) työntekijöiden käsitys osallisuudesta oli tutkimuksen mukaan hajanainen. Opinnäytetyöni kyselyyn vastaajat antoivat kuitenkin mielestäni osallisuuden käsitteestä melko samansuuntaisia vastauksia. Lapsen osallisuus on ollut viime aikoina paljon esillä mediassa, joten aihe on ehkä tullut tutummaksi.

Nigel Thomas tunnisti omassa tutkimuksessaan (2002) neljä eri asennoitumistapaa työntekijöiden joukosta: kliininen, byrokraattinen, arvosidonnainen ja kyyminen. Vastausten perusteella voidaan päätellä, että ainakin kyselyyn vastanneilla työntekijöillä Espoon keskuksen päiväkodeissa on arvosidonnainen lähestymistapa lapsen osallisuuteen ja sitä halutaan kaikissa vastauksissa myös jatkossa kehittää.

Vastaukset antavat myös käsityksen siitä, että Espoon keskuksen alueen päiväkodeissa lapsen osallisuus mahdollistuu vai osittain. Shierin (2001) kehittämän porrasmallin avulla lapsen osallisuuden astetta tarkastelemalla ainakin Lapsen oikeuksien sopimuksen edellyttämä kolmas porrastaso opinnäytetyöni mukaan toteutuisi, koska lapsen näkemykset otetaan toiminnassa huomioon ja lapsen ajatukset otetaan vakavasti.

Anna-Maija Puroilan (2003) tutkimuksen mukaan päiväkodissa lapsen osallisuus toteutuu parhaiten vapaata leikkiä korostavassa pedagogiikassa. Samaan johtopäätökseen tulin myös omassa opinnäytetyössäni, koska eniten osallisuus tuli esiin siten, että lapset saivat valita itse leikkinsä ja leikkikaverinsa.

7.3 Päätelmät

Yhteenvedona voidaan tuloksista siis sanoa, että lapsen osallisuuden tärkein elementti on hyvän ammattitaidon ja empaattisen luonteen omaava päiväkodin työntekijä. Mielestäni työntekijät ovat sisäistäneet Espoon varhaiskasvatussuunnitelman arvot omassa toiminnassaan, joten pohja lapsen osallisuuden kehittämiseen on olemassa. Vastajat pitivät tärkeänä lapsen kuuntelemista ja läsnäoloa. Vastauksissa oli myös hyvin oivallettu se, etteivät lapset niinkään kaipaa valmiiksi suunniteltuja hienoja toimintatuokioita. Kaikkein vähiten täärpisteitä keräsi vaihtoehto aikuisten suunnittelemat toimintatuokiot.

Turvallisuuden ilmapiirin luominen aikuisen ja lapsen välille on kaiken lähtökohhta. Hyvää kasvatusvuorovaikutusta ei saavuteta, eikä siten myös lapsi osallisuutta, jos luottamussuhdetta aikuisen ja lapsen välillä ole syntynyt. Aito kuunteleminen ja läsnäolo tarvitsee aikaa ja vastuuta. Kiireisessä ilmapiirissä osallisuutta on vaikea luoda.

Suurin haaste varhaiskasvatukselle tulevaisuudessa on ammattitaitoisen, motivoituneen henkilökunnan turvaaminen. Jos koulutus ja henkilökunnan riittävyys ja pysyvyys turvataan, on sillä myös lasten osallisuuden kannalta positiivinen vaikutus. Vaikka osaavaa ammattitaitoista henkilökuntaa Espoossa onkin, niin mielestäni varhaiskasvatuksessa ei oteta vielä tarpeeksi huomioon lapsen ääntä ja osallisuutta. Lapsen kuunteleminen jää usein kiireen ja työntekijöiden lisääntyneiden työtehtävien varjoon. Myös päivähoitoon viime vuosina kohdistuneet säästötoimet ehkäisevät lapsen osallisuuden mahdollistumista.

Vastauksista ja vastaajien kommenteista voi päätellä, että kiinnostus lapsen osallisuutta kohtaan on suuri. Innostusta kouluttautumiseen työntekijöillä on. Kouluttautumisen kautta tietoisuus kasvaa, ja se on tärkeää, jotta kehitystä tapahtuisi. Mielestäni varhaiskasvatuksesta puuttuvat vielä selkeät yhteneväiset rakenteet, jotta lapsen osallisuutta voitaisiin paremmin toteuttaa. Toivottavasti yhteisiä linjauksia on asian tiimoilta tulossa.

Lapset otetaan siis mukaan toiminnan suunnitteluun tämänhetkisten resurssien puitteissa, mutta kuten vastauksista voi päätellä yhdeksässä päiväkodissa kolmestatoista säännöt luodaan aikuisten ehdoilla turvallisuuskantaan vedoten. Ilmeisesti lasten ehdottamat leikit tai toiminnot ovat monesti työntekijöiden mielestä liian vaarallisia, ja lasten omaan päättelykykyyn turvallisuusasiassa ei luoteta. Mielestäni kuitenkin suurimmalla osalla lapsista on käsitys siitä mikä on turvallista itselle esimerkiksi kuinka korkealle uskallan kiivetä puolapuissa.

Työntekijöillä on mielestäni valmiudet lapsen osallisuuden mahdollistamiseksi, mutta työntekijöiden esimerkiksi juuri vastuu turvallisuuden toteutumisesta ehkäisee lapsen osallisuutta. Myös lainsäädäntö ja erilaiset toimintaohjeet, henkilöresurssit ja erityisesti organisaation osallisuutta tukevien rakenteiden puuttuminen ehkäisevät toistaiseksi pääsemisen Shierin portaikossa viidennelle tasolle, jossa lasten kanssa jaetaan valtaa ja vastuuta ja osallistutaan tärkeimpien päätöksien tekoon.

7.4 Jatko-toimenpide-ehdotukset

Jatkossa päiväkodeissa tulisi suunnata enemmän toimintaa projektityyppiseen tai pienryhmätoimintaan. Silloin aikuisilla riittäisi aikaa kuuntelemiseen ja havainnoimiseen ja lasten ääni, myös arkojen lasten mielipiteet tulisivat paremmin huomioiduksi. Pienemmän ryhmän suunnitelmia voi myös paremmin muuttaa ja ottaa huomioon toiminnan suunnittelussa. Pienryhmämuotoisen ja projektityyppinen toiminnan lisääminen varhaiskasvatuksessa vaatisi sen, että ammattitaitoista henkilökuntaa olisi riittävästi ja sijaisten palkkaaminen mahdollistettaisiin jatkossa. Henkilökunnan riittävyys, pysyvyys ja alan arvostus nähtiin vastauksissa tärkeinä tekijöinä lapsen osallisuuden mahdollistamisessa.

Käsitteenä lapsen osallisuus tulisi saada laajemmin työntekijöiden tietoisuuteen virittämällä aiheesta keskusteluja työpaikoilla. Jos osallisuus käsitteenä tulisi tutummaksi, myös varhaiskasvatussuunnitelmia laadittaisiin enemmän jatkossa myös lapsen osallisuutta ajatellen. Lapsen osallisuus tulisi kirjata kaikkiin varhaiskasvatussuunnitelmiin, ja niin kuin vastauksissa tuli ilmi, myös lapsen henki-

lökohtaiset varhaiskasvatussuunnitelmat tulisi ottaa paremmin huomioon ryhmän toimintasuunnitelmaa laadittaessa.

Vanhat rutiinit eivät muutu hetkessä, ja kiireen keskellä tai siihen vedoten palaan nopeasti takaisin vanhaan ja totuttuun. Koulutusta ja keskustelua ja ammattitaitoisen henkilökunnan riittävyttä vaaditaan siis jatkossa paljon lisää, jotta lapsen osallisuus varhaiskasvatuksessa kehittyisi.

Jatkossa olisi mielenkiintoista selvittää miten lapsen osallisuus toteutuu alle kolme -vuotiaiden ryhmässä tai ryhmäperhepäiväkodeissa, joissa aikuisten määrä ja lapsiryhmien ikärakenne on erilainen. Mielenkiintoista olisi myös vertailla esimerkiksi Espoon muita pienalueita toisiinsa. Tutkimusta voisi laajentaa myös lähikuntiin. Omassa opinnäytetyöni kyselyssä jäi myös tarkemmin selvittämättä ryhmän lasten kultuuritausta ja erityislasten määrä, joka varmasti myös vaikuttaa lapsen osallisuuden mahdollistamiseen päiväkotiryhmässä. Jatkossa olisi myös mielenkiintoista tietää tuleeko lapsen osallisuus mahdollisten kehittämistoimenpiteiden lisääntymään.

Enemmän pitäisi painottaa, että aikuisten suunnittelemat hienot toimintatuokiot eivät ole niin välttämättömiä vaan että se, mitä nykyisin monet lapset eniten kaipaavat, on aikuisen aitoa läsnäoloa, syliä lämpöä, kuuntelemista ja pysyvyyttä ihmissuhteissa. Lapsen osallisuus tulisi jatkossa nähdä enemmän aikuisen ja lapsen välisenä vuorovaikutussuhteena, yhteisöllisyytenä, jossa kumpikin osapuoli oppii ja kehittyy. Työntekijöiden vuorovaikutustaidoilla on suuri merkitys lapsen osallisuuden mahdollistajana, joten koulutusta myös lapsen ja aikuisen välisestä vuorovaikutuksesta tarvittaisiin lisää.

LÄHTEET

- Bardy, Marjatta 2009. Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Espoon suomen- ja ruotsinkielisen päivähoiton strategiset linjaukset 2009–2014. Viitattu 9.10.2010. Saatavissa <http://www.espool.fi/binary.asp?path=1;28;11866;10672;...>
- Hart, Roger 1997. Children's Participation. Unicef, New York.
- Hart, Roger. Ladder of young People's participation. Viitattu 24.09.2010. Saatavissa <http://www.freechild.org/ladder.htm>
- Hujala, Eeva 2001. Puheenvuoroja lapsista ja varhaiskasvatuksesta. Jyväskylä: Gummerus.
- Hytönen, Juhani 2007. Lapsikeskeisen kasvatuksen ydinkysymyksiä. Helsinki: WSOY.
- Kantola, Aili 1989. Runo. Teoksessa Korhonen Merja 1989. Käytäntösokki: Tutkimus päiväkodin toimintatavan muutoksesta. Jyväskylä: Gummerus.
- Kalliala, Marjatta 2008. Kato mua. Kohtaako aikuinen lapsen päiväkodissa? Helsinki: Gaudeamus.
- Karila, Kirsti & Alasuutari, Maarit & Hännikäinen, Maritta & Nummenmaa, Anna Raija & Rasku-Puttonen, Helena 2006. Kasvatusvuorovaikutus. Vaajakoski: Gummerus.
- Karlsson, Liisa 2000. Lapsille puheenvuoro. Ammattikäytännön perinteet murroksessa. Helsinki: Stakes ja Helsingin yliopiston kasvatustieteiden yksikkö.
- Karlsson, Liisa 2006. Sosiaali- ja terveystutkimus- ja kehittämiskeskus. Lapset kertovat. Helsinki: Stakes
- Kaskinen, Satu 2009. Seminaari lapsen oikeuksien toteutumisesta 5.3.2009. Seminaaripapereita ulkoasiainministeriö. Viitattu 14.4.2010. Tuloste tekijän hallussa.

- Kiili, Johanna 2006. Lasten osallistumisen voimavarat: tutkimus ipanoiden osallistumisesta. Jyväskylän yliopisto. Progradu-tutkielma. Viitattu 8.10.2010.
Saatavissa <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/.../13311>
- Lapsen oikeuksien sopimus 1989. Viitattu 04.05.2010. Saatavissa <http://www.Finlex.fi>.
- Metsämuuronen, Jari 2008. Laadullisen tutkimuksen perusteet. Jyväskylä: Gummerus.
- Nivala, Elina 2009. Lapsen kokonaisvaltainen osallisuus-seminaari. Helsinki 5.3.2009. Luento saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa)
<http://www.lapsiavaltuutettu.fi>
- Oranen, Mikko 2008. Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä: sosiaali- ja terveysministeriön lastensuojelun kehittämisohjelman osaraportti. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Puroila, Anna-Maija 2003. Päiväkotiarjen rikkaus. Jyväskylä: Gummerus.
- Shier, Harry 2001. Pathways to participation: openings, opportunities and obligations. *Children & Society*, 15,2,107–117.
- Stenius, Tuula; Karlsson, Liisa; MLL osallisuusverkkolaiset 2005. Yhdessä lasten kanssa: seikkailu osallisuuteen. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto.
- Stenvall, Elina & Seppälä, Ulla-Maija 2008. Talo lapsia varten. Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Socca-tutkimus Heikki Waris-instituutti. Viitattu 24.9.2010.
Saatavissa http://www.socca.fi/aineistot/Talo_lapsia_varten.pdf;
- Strandell, Harriet; Jussila, Anna 1995. Päiväkoti lasten kohtaamispaikka. Tutkimus päiväkodista sosiaalisten suhteiden kohtaamispaikkana. Helsinki: Gummerus.
- Suomen perustuslaki 1999. Viitattu 04.05.2010. Saatavissa <http://www.Finlex.fi>.
- Thomas, Nigel 2002. Children, family and the state. Decision-making and child participation. Bristol: Policy Press.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Vartiainen, Pirjo 2005. Lasten kuuleminen, osallistuminen ja vaikuttaminen esiopetuksessa. Progradututkielma. Viitattu 24.09.2010.

Saatavissa

https://jyx.jyu.fi/dspace/.../URN_NBN_fi_jyu-2005177.pdf?...

Vilen, Marika; Vihunen, Riitta; Vartiainen, Jari; Siven, Tuula; Neuvonen, Sohvi & Kurvinen, Auli 2006. Lapsuus erityinen elämänvaihe. Helsinki: WSOY.

LIITE 1. Kyselylomake

Kysely:

Lapsen osallisuus ja sitä tukevat työtavat Espoon-keskustan päiväkodeissa 3-6-vuotiaiden ryhmissä.

1. Vastaatteko kysymyksiin yksin vai tiimissä?

Tiimissä Yksin

2. Jos vastaat tiimissä, kuinka pitkään tiiminne on toiminut kyseisellä kokoonpanolla?

---

3. Jos vastaat yksin, kuinka pitkään olet työskennellyt päiväkodissa?

---

4. Montako lasta ryhmässänne on ja minkä ikäisiä?

---

5. Oletteko saaneet lapsen osallisuuteen liittyvää koulutusta?

Kyllä Ei

6. Onko osallisuus käsite teille tuttu?

Kyllä Ei

7. Määritelkää omin sanoin mitä lapsen osallisuus mielestänne tarkoittaa päiväkodissa?

---

8. Onko lapsen osallisuus kirjattu jollakin tavoin tiiminne/ päiväkotinne varhaiskasvatussuunnitelmaan / toimintasuunnitelmaan?

Kyllä Ei

9. Mitkä työtavat mielestänne osallistavat lasta?

---

10. Mitkä työtavat mielestänne estävät lapsen osallisuutta toteutumasta päiväkodissa?

---

11. Millä tavoin lapset saavat ryhmässänne osallistua itseään koskeviin asioihin? Miten usein lapset osallistuvat esim. toiminnan suunnitteluun?

---

12. Miten usein valmiita suunnitelmia muutetaan lasten toiveista?

---

13. Miten ryhmänne säännöt luodaan?

---

14. Merkitkää tärkeysjärjestyksessä 1-10 Numero 1 tärkein.

- lapsen mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin
- lapsen osallisuuden kirjaaminen toimintasuunnitelmiin
- lapset saavat itse valita leikkikaverinsa ja leikkinsä
- lapsen yksilöllisyyden arvostus
- aikuinen lapsen osallisuuden mahdollistajana
- aikuisen aito läsnäolo
- lapsen kuunteleminen
- toiminnan suunnittelu lasten havainnoinnin avulla
- se, että lapset oppivat
- aikuisten suunnittelemat toimintatuokiot

15. Onko mielestäsi tarpeellista tulevaisuudessa kehittää lapsen osallisuutta päiväkodin toiminnassa?

- Kyllä Ei

16. Jos vastasit kyllä niin miten?

Kiitos vastauksista ja vaivannäöstä! Hyvää Kesää !!!

Maarit Hagelberg